

Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: Jono Budrio atsiminimai ir jų kritinė analizė. Dokumentus atrinko, transliteravo ir komentavo, kritinę dalį parašė ir knygą sudarė Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2023. – 364 p. ISBN 978-609-481-190-6

Kęstutis Kilinskas
Vilniaus universitetas

Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos šimtmečio minėjimas tapo puikia proga istorijos cecho darbininkams dar kartą sugrįžti prie minėto istorinio siužeto tyrimų, šį kartą publikuojant istorinių šaltinių (dokumentų ir atsiminimų) rinkinius. Bent keletas pastaraisiais metais pasirodžiusių istorinių šaltinių rinkinių atveria naujus Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos probleminius horizontus, nuo plačios apimties Klaipėdos klausimo Lietuvos užsienio politikoje 1919–1940 m. pristatymo¹ iki Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos operacijos dalyvių patirčių ir pasakojimų reprezentacijoms skirtų akademinų leidinių².

Šiam žanrui prašosi priskiriamas ir ilgamečio bei nuoseklaus Klaipėdos miesto istorijos ir atminties tyrinėtojo Vasilijaus Safronovo sudarytas bene svarbiausio Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos operacijos planuotojo ir vykdytojo, žvalgybininko, savanorių armijos vado ir gubernatoriaus Jono Budrio, Klaipėdos prijungimą prie Lietuvos laikiusio svarbiausiu savo gyvenimo darbu, atsiminimų ir jų kritinės analizės rinkinys. Teminiu požiūriu, publikuotas dokumentų rinkinys puikiai papildo ir „prisiglaudžia“ prie Lietuvos istoriografijoje gana dažnai cituojamų, tačiau be rimtesnės analizės išspausdintų J. Budrio atsiminimų „Kontržvalgyba Lietuvoje“³.

Dokumentų rinkinio sudarytojas, nurodydamas knygos publikavimo priežastis, pabrėžia, kad J. Polovinskas-Budrys buvo neeilinė asmenybė, vienas svarbiausių Klaipėdos prijungimo organizatorių ir vykdytojų, kurio tekstai buvo žinomi tik istorijos profesionalams, tačiau ne platesnei visuomenei. Parengtam šaltinių rinkiniui svarbos prideda ir tai, kad J. Budrys ir pats norėjo parašyti bei paskelbti išsamius atsiminimus, tačiau nespėjo to padaryti. Taigi dokumentų rinkinys ne tik perteikia J. Budrio atsiminimus apie Klaipėdos prijungimą prie Lietuvos, bet ir siūlo pasitikėjimo jais apribojimą akistatoje su istoriografija.

¹ *Klaipėdos problema Lietuvos užsienio politikoje 1919–1940 m.* Sud. Algimantas KASPARAVIČIUS. Vilnius, 2024.

² *1923-ieji: Klaipėdos prijungimas prie Lietuvos: dalyviai ir jų liudijimai.* Dokumentų rinkinys. Sud. Vasilijus SAFRONOVAS. Klaipėda, 2023.

³ *Jono Budrio atsiminimai.* [T.] I: *Kontržvalgyba Lietuvoje.* Brooklyn, NY, 1967; fotografuotinis leidimas: Vilnius, 1991.

V. Safronovo parengtas J. Budrio atsiminimų, proginių kalbų ir interviu bei enciklopedinių ir kitokio pobūdžio tekstų rinkinys yra novatoriškas ir kokybiškas šaltinių bei atsiminimų tyrimas, aprėpiantis tris perspektyvas, todėl tarsi žongliuojama mokslo patvirtintais faktais ir atsiminimais trimatėje laiko ir įvykių erdvėje, kuri apima:

a) J. Budrio asmeninius liudijimus ir kitokio pobūdžio tekstus apie Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos ir šio prijungimo atminimą Lietuvoje bei išėivijoje;

b) minėtų liudijimų kritinius komentarus ir pastabas, kurie paaiškina atsiminimų sklaidos aplinkybes ir kontekstus (cenzūrą tarpukario Lietuvoje bei siekį reprezentuoti Lietuvos pažangą ir generuoti socialinį kapitalą JAV), nurodo J. Budrio pastangas nutylėti, koreguoti ir pritaikyti pasakojimą prie aplinkybių, užfiksuoja faktines klaidas bei kartu pateikia daug išsamios, kartais net smulkmeniškos faktografinės medžiagos apie Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos operacijos dalyvius, biografijas ir veiksmus;

c) išsamią Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos įvykių seką, kuri tampa puikia koordinacinių sistemų J. Budrio atminties nuotrupoms analizuoti, juolab kad pateikiamų istorinių faktų ir komentarų apimtis yra didžiulė ne tik istorijos profesionalui, jau nekalbant apie istorija besimėgaujantį praeities įvykių gurmaną.

Visi šie trys sluoksniai yra aiškiai atskirti, įdarbinti knygoje ir ne tik suteikia skaitytojui intelektualinę piligrimystę po Klaipėdos kraštą, jo prijungimo istorijos dienas, bet ir atskleidžia J. Budrio individualios atminties perspektyvą bei santykį su atmenamais įvykiais, jų kaitą, pastangas pasakojimą skleisti bei perduoti, išsamiai pristato iki šiol menkai žinomus jo asmeninės ir šeimos biografijos vingius. Kartu tai reiškia, kad knygoje pateikta medžiaga puikiai subalansuota ir mokslo profesionalams, ir plačiam tautos bei valstybės istorija besidominčių asmenų ratui. Prie tyrimo privalumų norisi pažymėti ir tai, kad tyrimas užčiuopia ir siužetus individualios bei kolektyvinės išėivijos atminties, kuri iki šiol išlieka menkai tyrinėta ir pažįstama tema Lietuvos istoriografijoje.

Dokumentų rinkinyje publikuojama 30 istorinių tekstų, kurių atrankos ir pateikimo kriterijai yra aiškūs, o atrinkti šaltiniai – plačios aprėpties (enciklopediniai tekstai, spaudos publikacijos, laiškai, interviu ir t. t.), nurodytos jų saugojimo vietos bei atgabenimo į Lietuvą aplinkybės, atsekamas J. Budrio atsiminimų ir kitokio pobūdžio tekstų kelias išėivių rankose bei dokumentų saugyklose. Sudarytojo pasirinkimas komponuoti dokumentų rinkinį probleminiu, o ne – kaip dažnai įprasta – chronologiniu principu, yra logiškas ir suprantamas.

Dokumentų rinkinys suskirstytas į dvi dalis: įvadinėje dalyje pateikiama J. Budrio asmens ir šeimos biografija, paaiškinamas jo vaidmuo Klaipėdos prijungimo prie

Lietuvos istorijoje. Penki Dokumentų dalies skyriai pasakoja apie Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos svarbą, priežastis ir pasekmes (I sk.); agitacijos plėtojimo ir karinės operacijos rengimo laikotarpį (II sk.); Klaipėdos karinės operacijos eigą (III sk.); žmones ir veiksmus Klaipėdos krašte po 1923 m. sausio 15-osios (IV sk.); Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos svarbą (V sk.).

Rinkinys patogus ieškant dokumentų, nes turi asmenvardžių rodyklę ir publikuojamų dokumentų chronologinį sąrašą. Atskiro dėmesio verta knygos pabaigoje pateikiama rinktinė bibliografija, kurioje užfiksuotos esminės Lietuvos ir užsienio autorių, nagrinėjusių Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos temą, istoriografinės pozicijos.

Apibendrinant reikia konstatuoti, kad dokumentų rinkinys yra originalus ir pasižymi moksline bei memorialine verte, atveria individualią J. Budrio atminties ir jos kaitos perspektyvą siekiant perteikti Klaipėdos prijungimo prie Lietuvos pasakojimą tarpukario Lietuvoje bei išėivijoje. Išsamūs dokumento rinkinio sudarytojo komentarai ir paaiškinimai įkontekstina J. Budrio patirtį istoriniame horizonte ir parodo subjektyvių atsiminimų ir objektyvių istorinių tyrimų skirtį.